

Kemah, GÖKKAYA KÖYÜ (Garni) AGAVANK (Avak Vank) MANASTIRI

Կամախ, Գառնի Սուրբ Ավագ Վանք

Ardashes S. / Hocasaryan

23 mayıs 2016

armenian on web

<http://team-aow.discuforum.info/t20664-Kemah-G-KKAYA-K-Y-Garni-AGAVANK-Avak-Vank-MANASTIRI.htm#p68758>

« Göklerde ululaşan ruhun yeryüzünde çekilen ızdırabı dindireceği » (1) gibi, ölüleri için kilisede dua eden bir Ermeni için Kilisesinin yok edilmesi en büyük felaketlerdendir. "Mayr" (Anne – Մայր) olarak adlandırılan, yok edilen kilisenin acısı büyük olur. Adım başı kilise taşları ile dolu olan Büyük Hayk topraklarında her Ermeninin arzusu, barbar kurşunlarına hedef olan Hrant Dink'in deyişi ile, "bir su yolu bulmak", ata topraklarına gömülmektir.

Tarihi Konum

Hristiyanlık dönemi öncesi Ermeni Tanrıları'ndan Aramazt (Արամազդ) (2) ve tanrıçalarından Anahit'in (3) tapınağının (Անահիտի տաճարը) bulunduğu ve bundan ötürü Anahdagan (Անահտաղան p 349) olarak adlandırılan Daranağya (4) bölgesi Ardaşes A. (Արտաշես Ա թագավոր) (5) tarafından MÖ 189-160 tarihlerinde Ermeni topraklarına katılmıştır. 9. Yy Ararat Krallığı yazılarında bahsi geçmektedir. Hristiyanlığın kabulünden sonra Kral Drtat (6) döneminde Aziz Lusavoriç mülkiyetine geçer ve Lusavoriç Sancağı (Գավառ Լուսավորչի) ismini alır. 387 yılında Bizan İmparatorluğu, 1243 yılında Mongollar, 1394 yılında Timurlenk, Karakoyunlar eliyle Perslere, 1514 yılında ise Osmanlıların eline geçer. Erzurum (Arz-ı Rum) Eyaleti'nin Erzincan Sancağı olur.

Erzincan (7) 'ince ve uzun' anlamında olan Yeriz'den (Երիզ) gelmektedir (8). Selçuklu döneminde Vahramşah (9) olarak adlanırdı. İlçelerinden Kemah (10), Gmağk'dan (Կմաղկ) gelmektedir (11). MÖ IV-I. yıllarda Küçük Ermenistan'a ait olan Kemah, diğer adı ile Ani (Անի) (12), MÖ 66 yılında Dikran II zamanında Büyük Hayk topraklarıyla birleştirilmiştir (13).

19. yy'da başlayan ve 1894-1896 Hamidiye Alayları kırımları sonucu Ermeniler nüfus üstünlüklerini koruyamamışlar, Türk, Kürt, Çerkez saldırılarına karşı can güvenliklerini sağlamak için, baskı altında kalarak din değiştirmek mecburiyetinde kalarak müslümanlaştırılmış, Alevileştirilmişlerdir. Ermeni nüfusun çoğunlukta olduğu Kemah'taki 80 köyden 40'ı sadece Ermeni nüfustan kurulmuştu, bunlardan 24 Ermeni köyü kayıtları mevcuttur (14). Garni Köyü Ermeni nüfusu, Türk kaynaklarında çarptırılmamış fakat 'Hristiyanlaştırılmış'tır. « 1516 da 10 hane [10 ev 81 Ermeni], 1530 da 24 hane, 1568 de 21 hane, 1591 de 42 nefer nüfusu olan köyün sakinlerini Hristiyanlar meydana getiriyordu. » (15).

Erzincan'ın Kemah İlçesi, eski adı Garni (Karni, Գառնի, Գառնի, Գարնի, Կառնի, Գռառնի), yeni adı Gökkaya Köyü (16) kuzeydoğusunda bulunan Avak Vank günümüze birkaç taş yığını ile ayakta durmak için direnmektedir. Manastır kalıntıları, ilçe merkezinin 24 km. kuzeydoğusundadır.

Üzerinde 24 manastır ve kilisenin bulunduğu (17), Ermeniler için kutsal Kohanam (Köhnem) sıra dağları ve Sebuğ Dağı'nın (Kara Dağ 3031 m) karlı yamaçlarında, Ermeni yazgısı gibi beyaz taşları kararmış 2000 m. yükseklikte küçük, ıssız, üçgen şeklinde bir vadide, Parmaklar Sırtları ile Tasbaşı denilen eğimli alanda kurulmuş

köyün kuzeyinde Ağavank'ta (Derevank - Տէրեվանք) (18) bulunmaktadır. 19. yy ortalarında dut, söğüt ağaçları, ateş, aft, astım, bronşit, öksürüğe karşı iyi geldiğine inanılan kayıt ağaçları, buğday tarlaları ile çevriliydi. Dağdan eriyen karlar Garni çayına katılarak bu ovayı besleyip Fırat nehrine dökülür. Ermenice adından da anladığımız gibi (Karn- Karnug-i / Koyun-yeri) burası küçük baş hayvanların otlatıldığı bir yerdir.

Kemah ve kalesi (Ani Kalesi)

AGAVANK (Avak Vank) MANASTIRI KOMPLEKSİ

Կամախ, Գառնի Մուրբ Ավագ Վանք համալիրը

(19)

Avak Manastırı, Ermenilerin Büyük Hayk (Մեծ Հայք) döneminde Yüksek Ermeni (Բարձր Հայք) Platosu, İkinci Hayk Eyaleti'lerinden Yertznga (Erzincan) Ili Gamağ (Kemah) İlçesi Garni Köyü'nde (Gökkaya Köyü) bulunmaktadır. Eylem : 39° 40' N ve boylam : 39° 15' E (20).

Gelecek kuşaklara, Ermeni tarihini, kültürünü açıklama açısından 'Türk resmi tarihi' çarptırmalarını ortaya çıkarmak zorunluluktur. Can ve kültür kırımlarından sonra Ermenilerden kalan son izlerin de çarptırıldığını gözler önüne sermek gerekir.

Մանեի քարանձավների լեռ

Köy isimleri 3-4 kere değiştirildikten sonra gerçek ismini bulmanın zorlaştığı gibi

Ermeni kiliselerinin de isimleri 'bilinçli' olarak değiştirilmekte. Garni'nin kuzeyinde bulunan ve çarptırılarak adlandırılan Ağavank veya Derevenk Manastırı (21) Ermeni kaynaklarda Avak Vank (22) olarak geçmektedir (. Avak Vank telafuz değişikliğine uğramış. Halk arasında Derevenk olarak adlandırılmasını nedeni ise manastır yakınında geçen ve üzerinde 24 manastır inşa edilen Sebuha dağlarında eriyen karlarla çoşan derenin varlığından olsa gerek. Vank ise Ermenice 'manastır' demektir.

Kültürel çalışmaları açıdan Avak Vankı, Erzincan'ın onlarca manastırları arasında özel yeri var ! Sebuha Dağı'ndaki diğer manastırlar buradan idare edilirdi. Eprikyan, yapılış tarihini Havari Tateos'a (Թադէոս առաքեալ) , 35 yılına kadar idirgemekle (23) beraber 11. Yy'da inşa edildiği sanılmaktadır (24). Gezgini Eugène Boré mektuplarında kilise duvarındaki hitabede 1200'lü yıllarda inşa edildiğini yazmakta, M. J. SAINT-MARTIN hatıratında (MÉMOIRES HISTORIQUES ET GÉOGRAPHIQUES SUR L'ARMÉNIE., Paris 1819, T. 2) Aziz Thadée tarafından inşa ettirildiği ve ölümünden sonra oğluna bıraktığı yazılı. Ararat aylık dergide ise Aziz Tadeos ve Bartuğimeos (Մուրթ Թադէոս եւ Բարդուղիմէոս) anılarına inşa edildiği yazılmakta (25).

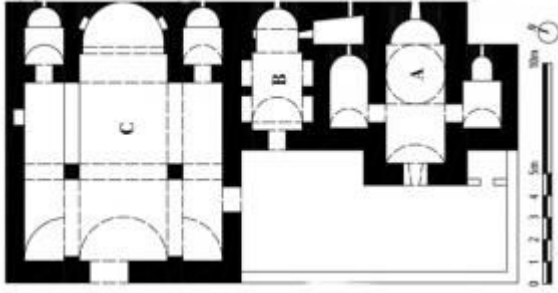
İşlevselliğini 1915 Ermeni Soykırımına kadar devam ettiren manastır kompleksi üç ibadethaneden (տաճար) oluşmaktaydı : Aziz Tadeos (Ս. Թադէոս), Aziz Meryem Ana (Ս. Աստուածածին), Aziz Garabed (Ս. Կարապետ) (26). Üç kilise de dıştan kubbesizdir (27).

Kaynaklarda dördüncü kilise olarak Aziz Stepanos'un (Ս. Ստեփանոս) adı geçmektedir. [Konya'dan Kars'a ortalığı kasıp kavuran] Celalettin çeteleri (Զալալեդդիի հրոսակախմբեր) saldırılarından manastır kompleksi de büyük hasar görür, 1230 yılında tahrip edildiğinden işlevliği sonra erer. 14. yy'da manastır idaresine gelen Movses Vartabet Yerzngatsi (Մովսէս վրդ. Երզնկացու) çabaları ile yenilenir, etrafına yüksek duvar örüldükten sonra ibadete açılır (28). Çevresinde 10 Ermeni köyü olan manastırın etrafında orman, bağ geniş araziler, batı ve güneyinde ziyaretçiler için hazırlanan yüzden fazla odalı konutlar, kütüphane bulunmaktaydı. Her Ermeni manastırında olduğu gibi kilise bitişiğinde okul vardı. Erzincanlı Movses Vartabet (Մովսէս Երզնկացի վարդապետ, 14-րդ) gibi ünlü papazlar burada yetişmiştir. 1460 tarihlerinde, Hovannes Hamsentsi (Յովհաննէս Համշենցու) döneminde üniversite derecesine yükseltilmiştir. Yüksek Okul 1482 yılında aynı ilçede bulunan Gabosi Manastırı'na (Կապոսի) nakl edilmiştir (28).

Manastır uzun süre Kemah'lı Brokhoronyan (Բրոխորոնեան - Աւագ վանքի վանապետ Պրոխորոնեանց գերդաստան) rahip sülalesi tarafından idare edilir (29). 12. yy'da el yazması kitapların üretildiği ve kopyalandığı tanınmış merkezlerden biri olmuştur ; birçok Incil örnekleri bulunmaktaydı. (30). 1373'de Krikor Vartabet (Գրիգոր վարդապետ) (31), 1440'da Մարտիրոս վարդապետ yazıları örnek olarak gösterilebilir (32). 1200 Mşo Carındır (Մշո ճառընտիր)

(<http://forum.amedu.am/archive/index.php/t-245.html> buradan Yerevana kaçırmıştır. Günümüzde Maşdots Kütüphanesinde (Մաշտոցի անվան Մատենադարան) bulunmaktadır.

Manastırda bulunan değerli kutsal eşyalardan en önemisi Teghtap (Դեղթափ) adlandırılan kıymetli taştır. Daha sonra üzerine Imparator çiftin (306-337) resimleri işlenir.

A. L'église de la Sainte-Mère de Dieu.
B. L'église du Saint-Précurseur.
C. L'église de Saint-Thaddée ou des Saints-Apôtres.

Plan ve kesit (Jean Michel Thierry De Crussol, *Monuments arméniens de Haute-Arménie*, CNRS 2005, p. 109), doğu cephesi ve genel.

Surp Asdvadzadzin (Սուրբ Աստուածածին)

En eskisi orjinal yapısıyla Meryem Ana Kilisesidir. Kuzey ve güneyden eklenen ve genelde şapel ve kutsal eşya ve rahiplerin giyinmeleri için ayrılan odalarla haçvari planlı şeklini almıştır. Orta naos bölümü sekizgen tambur üzeri kubbe ile örtülüdür ; dışarı apsis şeklinde açılır. Yan bölümleri dikdörtgen içten beşik tonozlu olup (günümüzde çökmüş durumdadır) dışarı düz duvar olarak yansıtılmış, dışarı yarım apsis olarak açılırlar. Kıрма çatı ile örtülmüştür. Dış cephedeki ince mazgal pencereler içeriye yeterli ışık mermese de talancılara karşı alınan bir tedbirdir. Malzeme olarak moloz taş ve harcı kullanılmıştır.

Surp Tadeus veya diğer adı ile Kutsal Havariler (Ս. Թադէոս կամ Ս. Առաքելոց)

Manastır kompleksinin kuzeyinde bulunan Aziz Tadeus veya diğer adı ile Kutsal Havariler (Ս. Թադէոս կամ Ս. Առաքելոց) üç kilisenin en büyük olanıdır; bazilika şeklindedir. Üç nefli olup iki yandaki kemerler sütunlara bindirilmiş, orta bölümdeki beşik tonoz iki kare sütüne bindirilmiştir. Giriş batıdan, apsis ise doğudadır. Duvarlarında 15. yüzyıldan kalma yazılar, 1466 ve 1469 tarihlerini taşıyan iki haç stelleri bulunmaktadır. Yarım daire şeklindeki kutsal sunak tavanı kemerlidir. Çatısı kırmadır. Cephesi günümüzde çatlak durumdadır. Aziz Tadeos Ana Kilise diğerlerine nazaren daha büyük olup tahtadan iki kanatlı giriş kapısı üzerine Hazreti İsa ve Havarilerin resimleri işlenmiştir (33). Aziz Tadeos ve Aziz Garabed kliseleri 4. yy'da Aziz Lusavoriç tarafından onarılmıştır (34).

Surp Garabet (Ս. Կարապետ)

Üçüncü kilise, Surp Garabet, diğer iki kilisenin arasında olup dikdörtgen bazilika şeklinde beşik tonozludur. Kıрма çatılıdır.

Sonraki dönemlerde her üç kilisenin önüne birer narteks ilave edilmiştir. 1890-1900 yıllarında manastırın birçok mekanları saldırılar sonucu harap duruma düşer (35). I. Dünya Savaşı sonrası manastıra devlet tarafından el konulmuş, narteksler yok edilmiştir (20) (28). (A. S./H.)

Aziz Meryem Ana Kilisesi kubbesi.

Kaynak ve dip notlar :

- (1) - Eugène Boré, *Correspondance et Mémoires d'un voyageur en Orient*, Paris 1840, T. 2
- (2) - <https://hy.wikipedia.org/wiki/Արամազդ>
- (3) - <https://hy.wikipedia.org/wiki/Անահիտ>
- (4) - Orta Çağ'da Sebuh Dağı (Մեայուհ լեռ – 3031 m) daha önceleri Mane Dağı (Մանեի լեռ) olarak adlandırılmaktaydı. Bazen de Kohanam Dağı (Գոհանամ լեռ, Köhnem) adlandırılmakta günümüzde ise Karadağ (Կարա դաղ) olarak tanınmaktadır. Tarihi Ermeni Coğrafyası'nda Yüksek Hayk Eyaleti (Բարձր Հայք նահանգ), ismini Komagene'nin tuzlu topraklarından alan Daranağya (Դարանաղյա) merkezi Kemah (Կամախ, diğer ismiyle Ani - Անի) ve Yegeğya (Եկեղյա, Եկեղեաց) merkezi Erzincan (Yerez, Երեզր veya Երզրնկա) sancakları sınırında bulunur. Osmanlı İdari Birimi'nde ise Erzurum Eyaleti'nin Erzincan Sancağı'nda bulunur.
- (5) - https://hy.wikipedia.org/wiki/Արտաշես_Ա
- (6) - <http://team-aow.discuforum.info/t11926-Buyuk-Hayk-n-Hristiyanl-ga-gecisi.ht..>
- (7) - Erzincan, Yerzngam, Yerznga, Ezengan, Erznga, Yerzn, Yeriza, Yerizavan, Արզանդաս, Արզանկան, Արզանճան, Արզանջան, Արզանքան, Արզենկա, Արզենկան, Արզենջան, Արզինգա, Արզինգան, Արզինճան, Արզինջա, Արզինջան, Արզնգա, Արզնկա, Արզնկյան, Արզնջան, Եզենկա, Եզրնկա, Եզինկե, Եզնգան, Եզնկա, Եզնկան, Եկեղյաց, Երեզ, Երեզավան, Երիզավան, Երզ, Երզենկա, Երզենջան, Երզնկա, Երզիկան, Երզինգան, Երզինգիան, Երզինգյան, Երզինճան, Երզինջան, Երզիջան, Երզնգա, Երզնգան, Երզնկան, Երզնկյան, Երզնջան, Երիզ, Երիզա, Երիզաց ավան, Երիզաք, Երջինա, Էզինկա, Էզինկե, Էրեզ, Էրզ, Էրզինգյան, Էրզինկյան, Էրզինճան, Էրզինճյան, Էրզինջա, Էրզինջան, Էրզինջյան, Էրզնգան, Էրզնգի, Էրզնջան, Էրիզ, Էրիզա, Ерзнка, <http://team-aow.discuforum.info/t884-Erzincan-Kazasi.htm>
- (8) - Հովհաննես ՋԱՏԻԿՅԱՆ, *ԿԱՐԻՆԻ ՆԱՀԱՆԳԸ XIX ԴԱՐԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԵՍԻՆ*, Երևան 2013 էջ 348 (Hovhannes Zadigyan, Garin –Erzurum- Eyaleti 19. yy ikinci yarısında, Yerevan 2013, s. 348)
- (9) - Vahramşah (Վահրամշահ, Bahramşah, Pahramşah, Բահրամշահ) ԳԱՌՆԻԿ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ, *ԷՐԶՆԿԱՅ, ՀՆԱԳՈՅՆ ԴԱՐԵՐԻՅ ՄԻՆՉԵՐ ՄԵՐ ՕՐԵՐԸ*, ԵՐԵՒԱՆ 2005 էջ 138 (Karnik Stepanyan, Erzincan, eski çağlardan günümüze, Yerevan 2005, s. 138)
- (10) - Կամախ, Կումամախա , Քեմախ , Քեմախ , Կմախք, Gamakh, Kemakh, Kemakh, Kamah <http://team-aow.discuforum.info/t1502-Kemah-Erzincan.htm>
- (11) - Gmağk = կմախք = cesetten arta kalan, iskelet. M. J. Saint-Martin, *Mémoires Historiques et Géographiques sur l'Arménie*, Paris 1818, T. 1 p. 73 (M. J. Saint-Martin, Ermenistan üzerine tarihi ve coğrafi hatırat, Paris 1818 cilt 1, s. 73) Kemah kale şehri, tarihteki adıyla Ani Kale Şehri'ne (Անի Բերդքաղաք) gömülen kral

mezarları çokluğundan bu isim verilmiştir. cf. Միքայել Չամչեանց, Պատմութիւն Հայոց, Վենետիկ 1784-1786 (3 հատոր) (Mikael Çamçyan, Ermeni Tarihi, Venedik 1784-1786, 3 cilt) [in Tchamtchian, [i]Histoire d'Arménie[/i] tom II , p. 10]
 - Diğer bir nedeni ise Yavuz Sultan Selim'in bu kale için oğlu Şehzade Süleyman'a (Kanuni Sultan Süleyman) yazdığı Cemaziyelevvel ortası 921 (1515) mektubu gösterilir : " Askerlerim hiç telaşsız hücum ederek kale burçlarına çıkıp İslam bayrağını diktiler. İkindiye yakın fetih tamamlanarak kötülerin başı kesildi. Kale içindeki ehli İslam malum olduğundan, dinsizlerden temizlendi. Kale beyi ve dizdarlar tayin edildi". Hristiyanları 'dinsiz' niteleyen ve günümüze kadar gelen bu zihniyet, tarihi çarpıtılarak 1000 yıl önce 'Türk mahallesi' varlığını inandırmaya kalkışmaktadır.

(12) - Հ. Ս. Էփրիկեան *Բնաշխարհիկ Բարարան*, Վենետիկ 1903, Հ. 1, էջ 182-186) da (H. S. Coğrafi Sözlük, Vienna 1903, cilt 1, s. 182-186) Kemah Kalesi Ermeni tarihinde Ani Kalesi olarak tanınmaktaydı.

(13) - Թադևոս Խաչատուրի Հակոբեան, *Պատմական Հայաստանի քաղաքները*, Երևան, 1987թ, էջ 153 (Tateos Hkaçaduryan Hagopyan, Tarihi Ermeni Sehirleri, Yerevan 1987, s. 153)

Հետաքրքիր համեմատական է անցկացնում արխիվային մեկ այլ փաստաթուղթ համադրելով Ա-Դոյի, Հ Էփրիկյանի, Գ.Սրվանձտյանցի և Մյուրմեյյանի գյուղացուցակները: Հարկ ենք համարում ներկայացնել դրանք. **Kemah Köyleri**

Ա-Դո	5. Փոքր Բագառիճ	6. Արեգակ Ս.Նշան
1. Քեմախ	6. Ս. Նշան վանք	7. Ուտի
2. Մարիք	7. Ջաքարի	8. Գոմեր
3. Հազարք	8. Ուտի	9. Թորղան
4. Մեծ Բագառիճ	9. Գոմեր	10. Թալկներ
5. Փոքր Բագառիճ	10. Թորղան	11. Կառնի
6. Ս.Նշան վանք	11. Թալկներ	Մյուրմեյյան
7. Ջաքարի	12. Կառնի	1. Քեմախ
8. Ուտի	13. Թողատի	2. Մարեկ
9. Գոմեր	14. Հոռոփող	3. Վերին Բագառիճ
10. Թորղան	15. Մարիք Շերիֆ	4. Վարի
11. Թալկներ	16. Ավագ վանք	5. Ս. Նշան
12. Կառնի	Գ.Սրվանձտյանց	6. Ջաքարի
Հ Էփրիկյան	1. Քեմախ	7. Գոմեր
1. Կամախ	2. Մարեկ	8. Թորղան
2. Մարիք	3. Հազարք	9. Թալկներ
3. Հազարի	4. Բագառիճ վերի	10. Կարնի
4. Մեծ Բագառիճ	5. Բագառիճ վարի	

Հովհաննես ՋԱՏԻՎՑԱՆ ԿԱՐԻՆԻ ՆԱՀԱՆԳԸ XIX ԴԱՐԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԵՄԱԽ, Երևան 2013 p. 377) **armenian on web**

- տարբեր արխիվներից 4 գյուղ՝ Ավշեն, Հողաս, Հոռոփիկ, Ջաքարյոյ 4
 - Կամախի գավառակն ունեցել է 86 գյուղ, մեզ անհայտ է ժամ 54 գյուղ

(14) - Հ. Ս. Էփրիկեան *Բնաշխարհիկ Բարարան*, Վենետիկ 1903, Հ. 1, էջ 267 (H. S. Coğrafi Sözlük, Vienna 1903, Cilt 1, s.267 **armenian on web**)

- Սարգիս Ծոցիկյան, *Արևմտահայ աշխարհ*, Նյու Յորք, 1947 էջ 155 (Sarkis Dzotsikyan, Batı Ermenistan Dünyası, New York, 1947, s. 155)

(15) - Yılmaz Kurt, *Kemah Kitabı, Bir Derkenar*, Ankara 1997

(16) - Garni, Karni, Գառնի, Գառնի, Գարնի, Կառնի, Գռանի, yeni adı Gökkaya Köyü

(17) - Erzincan ve Kemah(dakilerle birlikte 37 manastır ve kiliseye ulaşılır.

(18) - <http://www.nisanyanmap.com/?yer=12331&haritasi=gökkaya>

ՎԻՃԱԿԱԳԻՐ ԿԱՄԱԽԻ
Kemah'ta tüm nüfusu Ermeni olan köyler
 ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳԻՆԻՎԵՐԻՆ

ԱՆՈՒՆԱԿ ՏԵՂԵՍՑ	Տուն	Հոգի
1. Ապուշտայ գիւղ	13	96
2. Աւագ վանք	1	22
3. Մեծ Արմտան	193	1181
4. Փոքր »	56	416
5. Մեծ Բագառիճ	75	829
6. Փոքր »	34	373
7. Գառնի գիւղ	10	81
8. Գոմեր »	46	240
9. Ջաքարի »	1	49
10. Թալկներ »	24	253
11. Թորղան »	29	231
12. Թոշատի »	57	471
13. Կամախ քաղաք	29	82
14. Հազարի գիւղ	17	251
15. Հասան օվայ գիւղ	26	108
16. Հոռոփիկ »	32	336
17. Մարիք »	49	307
18. Մարիք շերիֆ »	29	184
19. Ս. Նշանի վանք	6	121
20. Ուտի	10	100
21. Տանծիկ	5	37
ԳՈՒՄԱՐՆ	742	5768

(19) - <http://wikimapia.org/35159129/fr/Kemah-GÖKKAYA-KÖYÜ-Garni-AGAVANK-Avak-Vank...>

- <http://wikimapia.org/#lang=fr&lat=39.681675&lon=39.250012&z=19&...>

(20) - <https://www.collectif2015.org/fr/Le-Monastere-de-l-apotre-Thadee-ou-la-Gran...> (044 - Le Monastère de l'apôtre Thadée ou la Grande Abbaye - Սուրբ Թադէոս առաքեալի կամ Աւագ վանք)

(21) - <http://www.kemahtarihi.com/?&Bid=905443>

(22) - Avak Vank, ԱԻԱԳ ՎԱՆԶ (ՉՉՊ իՉՍ), Avag vank, Ս. Առաքելոց վանք (Aziz Arakelots Vank), Ս. Բարդուղիմէոս Առաքեալի վանք (Aziz Bartuğimeosi Arakyalı Vank), Գառնը կ'ավանք (Garnı g'avank), Գառնօ վանք (Գառնոյ, Կառնոյ, Garno Vank), Դարանաղեաց Աւագ վանք (Daranağyats Avak Vank), Դերեվանք (Derevank), Ս. Թադէոս Առաքեալի վանք (Aziz Tadevos Arakyalı Vank, Ս. Թադէի, Ս. Թադէոս Առաքելոց), Լուսավորիչ Մեծ (Lusavoritç Medz), Ս. Լուսաւորչի անապատ (Լուսաւորչայ Անապատ, Aziz Lusavorçi Vank), Ս. Լուսաւորչի մենաստան (Aziz Lusavorçi menasdan), Ս. Լուսաւորչի Չարչարանաց վանք Aziz Lusavorçi Çarçaranats Vank), Կառնոյ վանք (Garno Vank), Կարնոյ վանք (Garno Vank), Տերեվանք (Տերեւանք, Derevank) in ՍՏԵՓԱՆ ՄԵԼԻՔ- Բախշեան ՀԱՅՈՑ ՊԱՇՏՄԱՆԻՆՔԱՅԻՆ ՎԱՅՐԷՐ, ԵՐԵՒԱՆ 2009, էջ 69-70 (Stefan Melik Pağşyan, Ermeni Yerleşim Yerleri, Yerevan 2009, s. 69-70)

(23) - Հ. Ս. Էփրիկեան *Բնաշխարհիկ Բարարան*, Վենետիկ 1903, Հ. 2, էջ 3 (H. S. Coğrafi Sözlük, Vienna 1903, cilt 2, s. 3)

(24) - Հ Համազասպ Ոսկեան, *Բարձր Հայքի Վանքերը* , Վիեննա 1951, էջ 5 (H. Hamazasp Osgyan, Yüksek Hayk Manastırları, Vienna 1951, s. 5)

(25) - *Արարատ*, Յուլիս - Օգոստոս, Ս. Էջմիածին 1901 (7-8), Թիւ Է ԷԼ Ը էջ 364 (4) (Ararat, Temmuz - Ağustos, S. Eçmiadzin 1901 (7-8), sayı E ve I s. 364 (4))

(26) - Գ. Վ. Սրուանցտեանց, *Թորոս Աղբար*, Կ Պոլիս 1885, Մաս Բ, էջ 423 (K. V. Srvantsdyants, Toros Ağpar, Konstantinopolis 1885, Kısım 2, sayfa 423) ; manastır idarecilerinden Yervant episkopos Perdahcıyan'ın (Երուանդ եպ. Փերտահճեան) Դկտր Հ Համազասպ Ոսկեան, *Բարձր Հայքի Վանքերը* , Վիեննա 1951, էջ 3-4 , deki yazısında bir tek kiliseden bahsetmekte (büyük ihtimalle Aziz Meryem Ana) ve kubbesinin ise yer sarsıntısı sonucu çöktüğü yazılı Hamazasp Osgyan 4. cü kilise olarak da, Aziz Stepanos'u (Ս. Ստեփաննոս Նախավկայ) anmakta.

(27) - ՏՐԴԱՏ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՊԱԼԷԱՆ, *ՀԱՅ ՎԱՆՈՐԱՅՔ*, Ս. ԷՋՄԻԱԾԻՆ – ՄԱՍԻ ԵՐԿՐՈՐԴ, 2008 , էջ 181-183. (Drtad Yebiskopos Balyan, Ermeni Manastırları, S. Eçmiadzin, Birinci bölüm, 2008, s. 181-183)

(28) - Հանրագիտարան, *Քրիստոնյա Հայաստան*, Երևան, 2002, էջ 122-123 (Ansiklopedi, Hristiyan Ermenistan, Yerevan 2002)

(29) - ԿԱՑԻՆ, *Աքսրեալ Եկեղեցականները*, Հնչակ 25 Ապրիլ 1985, Թիւ 5, էջ 47

(Gatsin, Tehcir edilen rahipler, Hnçak 25 Nisan 1895, No 5 s. 47); ԳԱՌՆԻԿ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆ, Է Բ Ջ Ն Կ ԱՅ, ԵՐԵՒԱՆ 2005 էջ 173 (Karnik Stepanyan, Erznga, Yerevan 2005, s. 173)

(30) - Գ. Վ. Սրուանցտեանց, *Թորոս Աղբար*, Կ Պոլիս 1885, Մաս Բ, էջ 325 (K. V. Srvantsdyants, Toros Ağpar, Konstantinopolis 1885, Kısım 2, sayfa 325)

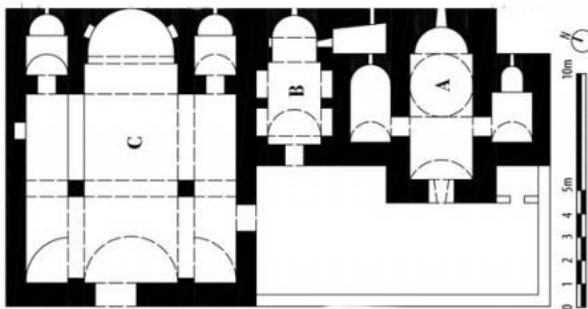
(31) - ՏՐԴԱՏ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՊԱԼԷԱՆ, *ՀԱՅ ՎԱՆՈՐԱՅՔ*, Ս. ԷՋՄԻԱԾԻՆ – ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ, 2008 , էջ 181-183 (Yebiskobos Drtad Balyan, Ermeni Manastırları, Surp Eçmiadzin, Birinci Kısım, 2008, s. 181-183)

(32) - *ԲԻԻՉԱՆԴԻՈՆ*, Հայաթերթ ամենօրյա, Ապրիլ 13-26, Կ Պոլիս 1900, էջ 1 (Püzantion, Günlük Ermenice Gazete, Nisan 13-26, Konstantinopolis 1900, s. 1)

(33) - *ԲԻԻՉԱՆԴԻՈՆ*, Հայաթերթ ամենօրյա, Ապրիլ 13-26, Կ Պոլիս 1900, էջ 1 (Püzantion, Günlük Gazete, Nisan 13-26, Konstantinopolis 1900, s. 1)

(34) - Հ Համազասպ Ոսկեան, *Բարձր Հայրի Վանքերը* , Վիեննա 1951, էջ 4 (H. Hamazasb Osgyan, Yüksek Hayk Manastırları, Vienna 1951, s. 4)

(35) - *Արարատ*, Յուլիս- Օգոստոս Ս. Էջմիածին 1901 (7-8), Թիւ Է Էւ Ը էջ 364 (4) (Ararat, Temmuz-Ağustos 1901 (7-8), sayı E ve I, s. 364 (4))

A. L'église de la Sainte-Mère de Dieu.
 B. L'église du Saint-Précurseur.
 C. L'église de Saint-Thaddée ou des Saints-Apôtres.

Kemah, GÖKKAYA KÖYÜ (Garni) AGAVANK (Avak Vank) MANASTIRI
 Կամախ, Գաննի Սուրբ Ավագ Վանք

